

УДК 374.1:378

Герасимова О. І.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
іноземних мов і методик їх навчання

Педагогічний інститут

Київський університет імені Бориса Грінченка

Герасимова О. И.

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры
иностранных языков и методик их обучения

Педагогический институт

Киевский университет имени Бориса Гринченка

Herasymova O. I.

Ph.D., senior lecturer of faculty

foreign languages and methodologies of their teaching

Pedagogical Institute

Borys Grinchenko Kyiv University

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «САМООСВІТА» В
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ
«САМООБРАЗОВАНИЕ» В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЕ
RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE CONCEPTS
«SELF-EDUCATION» IN PSYCHOLOGICAL AND
PEDAGOGICAL LITERATURE**

У статті розглядається стан вивченості проблеми самоосвіти у науковій психолого-педагогічній літературі, що має як соціальне, економічне, так і особистісне значення. Актуалізується проблема підготовки студентів, здатних до постійної самоосвіти. Уточнюється

сутність понять «самоосвіта», «самостійна робота» і звертається увага на специфіку їх застосування в подальшому становленні й особистісному зростанні.

Ключові слова: самоосвіта, самостійна робота, самообразовательная діяльність, готовність до самоосвіти, пізнавальна діяльність

В статье рассматривается состояние изученности проблемы самообразования в научной психолого-педагогической литературе, имеющей как социальное, экономическое, так и личностное значение. Актуализируется проблема подготовки студентов, способных к постоянному самообразованию. Уточняется сущность понятий «самообразование», «самостоятельная работа» и обращается внимание на специфику их применения в дальнейшем становлении личностном росте.

Ключевые слова: самообразование, самостоятельная работа, самообразовательная деятельность, готовность к самообразованию, познавательная деятельность

The article deals with the problem of self-education in the scientific psychological and pedagogical literature, having both social, economic and personal value. The problem of training students capable of continuous learning is actualized. The essence of the concepts of "self-education", "independent work" is clarified and focuses on the specifics of their application in the future formation and personal growth.

Keywords: self-education, independent work, self-educational activity, readiness for self-education, cognitive activity.

Постановка проблеми. Компетентнісний підхід, який широко впроваджується в освіту, обумовлений загальноєвропейською та світовою тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки. В умовах компетентнісного підходу є можливість забезпечення найбільш

ефективного розвитку самоосвіти студентів, і розвиток їх компетентностей. Даний підхід дозволяє: по'єднати цілі освіти та професійну діяльність; перейти від відтворення знання до його застосування та організації професійної діяльності; орієнтувати студента на нескінченну різноманітність професійних і життєвих ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблемі самоосвіти присвячені дослідження таких авторів як І. І. Малкіна, Н. І. Підкасистого, Б. П. Єсипова, Г. І. Щукіної, О. В. Малихіна, Є. М. Ястребцева та ін. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що не існує однозначного підходу до визначення самоосвіти. Деякі автори підкреслюють його пізнавальну сутність (А. К. Громцева, Н. Д. Іванова, Л. Г. Ковтун, І. І. Колбаско, І. А. Редковец, Н. Д. Хмель та ін.), Тісний зв'язок із самовихованням особистості (А. Г. Ковальов, А. І. Кочетов, Б. Ф. Райський та ін.), її вдосконаленням на основі систематичної і цілеспрямованої діяльності, пов'язаної з соціальними умовами (А. Я. Айзенберг, В. Б. Бондаревський та ін.). Самоосвітня діяльність розглядається в ряді досліджень як процес (А. В. Баранніков), як засіб пошуку і засвоєння соціального досвіду (Г. Н. Серіков), як процес використання самоосвітніх умінь під час засвоєння певних елементів соціального досвіду (Ю. Є. Калугін).

Постановка завдання. Проаналізувати проблеми самоосвіти у науковій психолого-педагогічній літературі. Уточнити сутність понять «самоосвіта», «самостійна робота», а також дати власне визначення поняття «самоосвіта».

Виклад основного матеріалу. На кожному етапі розвитку суспільства, вдосконалення системи освіти і виховання проблема самоосвіти була і залишається актуальною, оскільки самоосвіта є складовою процесу засвоєння знань і досвіду, накопичених людьми.

Перехід до інформаційного суспільства позначив проблему становлення нової парадигми освіти, яка характеризується перерозподілом акцентів із освітньої діяльності на самоосвітню.

Виділяють ряд обставин підвищення ролі самоосвіти в сучасному суспільстві:

- інформаційне суспільство засноване на виробництві нового знання, його широкому поширенні та споживанні;
- зростаюча роль освіти забезпечує отримання знань та навчання людини навичкам самоосвіти;
- індивідуально - особистісний процес перетворення інформації в знання (самоосвіта) стає провідним видом діяльності в сучасному інформаційному суспільстві.

Відомий російський дослідник освіти і культури Л. Н. Коган писав, про те що «основою придбання потрібних для життя (не тільки для роботи з тієї чи іншої професії) знань завжди була, є і буде самоосвіта (курсів наш)».

Аналіз наукової педагогічної літератури виявив кілька підходів у дослідженні самоосвіти. Дана проблема розглядається:

- в рамках теорії безперервної освіти, як складова єднальна частина освіти, забезпечує його безперервність і спадкоємність протягом усього життя людини;
- в педагогічних засадах підвищення кваліфікації та підготовки кадрів, як одна з найбільш динамічних форм підвищення рівня спеціаліста;
- в соціологічних дослідженнях, як категорія, опосередкована вільним часом особистості, елемент її структури;
- в контексті педагогічної та соціальної психології, як складова частина самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку особистості.

Слід розмежовувати такі поняття як «самостійна робота студентів», «самонавчання» і «самоосвіта». Освіта є «процес формування людиною

самої себе за допомогою знання». Але парадокс освіти в тому, що воно завжди виступає як самоосвіта, тому «створити» людина може себе тільки сама. Від освіти слід відрізнити навчання, завдання якого полягає в наділенні людини корисними навичками для власного відтворення, і виховання, сутність якого полягає в наділенні людини здібностями служіння суспільству.

У педагогічній літературі, присвяченій дослідженню проблеми самоосвіти, надаються різні визначення цьому виду діяльності.

З одного боку, самоосвіта - це «цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність, керована самою особистістю, що служить для вдосконалення її освіти», воно є безперервним продовженням загальної та професійної освіти, завдяки якій актуалізуються і розширюються знання, заповнюються прогалини в духовному розвитку людини.

З іншого боку, самоосвіта розглядається як «вид вільної діяльності особистості (соціальної групи), що характеризується її вільним вибором і спрямована на задоволення потреб у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурного, освітнього, професійного та наукового рівнів, отримання задоволення і насолоди» [178]. «Самоосвіта - це посправжньому вільний і в той же час найбільш складний вид освітньої діяльності, оскільки він пов'язаний з процедурами саморефлексії, самооцінки, самоідентифікації і виробленням умінь і навичок самостійно знаходити актуальні знання і трансформувати їх у практичну діяльність» [178, С. 142]. А. В. Чаянов вважав, що вища освіта може бути тільки самоосвітою, як одна з найбільш великих посібників з даного виду діяльності.

Враховуючи різноманітність визначень самоосвіти, можна виділити деякі її істотні ознаки такі, як: самостійний пошук додаткової інформації, отримання знань, продовження розвитку.

Самоосвіті притаманні також такі домінуючі ознаки:

1) самоосвіта може мати місце тільки на основі глибоких перспективних внутрішніх мотивів; окремі випадки пошуку відповідей на цікаві людині питання під впливом будь-яких спонукань не можна ще вважати самоосвітою; придбання знань як додаткова до основного заняття пізнавальна діяльність;

2) самоосвіта протікає на основі самодіяльності особистості відповідно до її індивідуальних особливостей, мета її – розширення знань в одній або декількох галузях знань і особисте самовдосконалення, засноване на самоконтролі; оволодіння знаннями за своєю ініціативою;

3) самоосвіта здійснюється без детального керівництва з боку; індивідуальна самостійна пізнавальна діяльність з оволодіння знаннями. Самоосвіті, як і будь-якій іншій діяльності, притаманні такі її компоненти як:

- мотиваційний;
- цілепокладаючий (орієнтовний);
- процесуальний;
- організаційний;
- енергетичний;
- оцінний.

У процесі самоосвіти дуже ясно простежується мотиваційна сторона. Усвідомлення себе як особистості, визначення життєвих планів є головними спонукальними мотивами самоосвіти. Безпосередньо з цим пов'язаний цілепокладаючий компонент. Для самоосвіти особливо значима її процесуальна сторона. Уміння студента здійснювати самостійну пізнавальну діяльність визначає її функціонування. Не менше значення має самоорганізація процесу пізнання: вибір прийомів роботи, планування часу, самоконтроль.

Визначення через самоконтроль якості засвоєння нових знань, проблемних моментів, визначення у зв'язку з цим подальших освітніх

завдань дає студенту можливість будувати наступний цикл самоосвіти більш усвідомлено.

Енергетичний компонент в самоосвітній діяльності є також важливим, оскільки він включає в себе як вольову, так і емоційну сторону діяльності. Самоосвіта завжди здійснюється при наявності високого рівня активності пізнавальних, вольових і емоційних сил. О. В. Малихін говорить про те, що самостійна робота повинна здійснюватись студентами, як пізнавальна діяльність, перетворитись на засіб таких особистісних якостей, як самостійність, активність, творче ставлення до інформації, яка сприймається [4, С. 37].

Для самоосвіти характерна наявність активних пізнавальних потреб та інтересів, дієве внутрішнє спонукання особистості до їх задоволення, прояв для цього значних вольових зусиль, високого ступеня свідомості і організованості.

У зв'язку з цим самоосвітня діяльність виконує ряд притаманних їй функцій:

- екстенсивну (накопичення, придбання нових знань);
- компенсаторну (подолання недоліків навчання, ліквідація «білих плям» у своїй освіті);
- саморозвитку (вдосконалення своєї свідомості, пам'яті, мислення, творчих здібностей);
- комунікативну (встановлення зв'язків між науками, професіями);
- методологічну (подолання професійної вузькості, добудовування картини світу);
- творчу (сприяння творчій роботі, неодмінна її доповнення);
- психологічну (збереження повноти буття, почуття причетності до інтелектуальних запасам людства);
- геронтологічну (підтримання зв'язків зі світом і через них – життєздатності організму).

Оскільки самоосвіта є добровільний вид діяльності студента, в ній особливо чітко простежується мотивація. Мотивація «... є єдиним збудником спрямованої діяльності, є не сама по собі потребою, а предметом, що відповідає даній потребі» [108]. Мотиваційною основою самоосвітньої діяльності, яка визначає цілі та напрями самоосвіти, є протиріччя між «зразком» і оцінкою власної діяльності.

Ряд авторів у своїх роботах відзначають, що в основі самоосвіти покладений процес самонавчання. Під самонавчанням вони розуміють «глибоко усвідомлену творчу діяльність з оволодіння способами пізнавальної, комунікативної та інших видів діяльності, щодо придбання на цій базі необхідних знань, навичок і вмінь та формуванню якостей, що забезпечують саморозвиток особистості» [84, С. 12].

У процесі самонавчання людина є і суб'єктом, і об'єктом діяльності, що визначає структурні компоненти цієї діяльності. До компонентів самонавчання можна віднести:

- власне цілепокладання;
- внутрішню потребу в самонавчанні, самоорганізації пізнавальної діяльності.

Безпосереднім спонукальним моментом до самонавчання є зміна ставлення студентів до себе і до своєї діяльності, «усвідомлення здатності виходити за межі заданого, творчо перетворювати себе». Джерелом самонавчання є прагнення студентів, активний пізнавальний інтерес. Оцінка отриманих результатів супроводжується формуванням нового змістоутворюючого мотиву і завершується постановкою нових цілей.

А. Е. Капаєва визначає самонавчання як самостійну навчальну діяльність, яка виникає і направляється навчально-пізнавальною мотивацією [84].

Як вже зазначалося раніше, у науковій педагогічній літературі досі немає однозначного визначення і розуміння самостійної роботи студентів.

Так, Б. П. Есіпов, А. С. Линда розглядають її лише як форму організації діяльності; Ю. К. Бабанський, В. К. Буряк, А. І. Власенков, О. В. Малихін – як метод навчання. І Я. Лернер, І. Я. Половников, А. С. Пасекунов, П. І. Підкасистий сприймали самостійну роботу лише як засіб залучення учнів у пізнавальну діяльність. Проблемі визначення самостійної роботи студентів та розмежуванню цього поняття від поняття «самоосвіта» приділяється велика увага і на сучасному етапі (В. А. Беляєва, З. Я. Горностаєва, Л. В. Орлова, Г. А. Андрєєва, О. А. Шірманова, Е. Р. Андросюк, В. Г. Кучеров та ін.). Можна стверджувати, що без розвиненої досконало техніки самостійної роботи перехід до самоосвіти неможливий. Принципова відмінність самостійної роботи від самоосвіти полягає в тому, що самостійна робота студентів, в основному, збуджується і управляється ззовні, тоді як самоосвітня – внутрішніми мотивами, які виходять за межі навчальних. У деяких ситуаціях, при вирішенні певних проблем самостійна діяльність і самоосвіта можуть настільки тісно переплітатися, що їх дуже важко розмежувати [93, С.35]. Так, Г. М. Коджаспирова визнає наявність рівня абсолютно самостійного навчання і освіти, яке, вийшовши за межі самостійної регульованої діяльності, більше не потребує направляючої ззовні сили.

У своїй роботі ми розглядаємо самоосвіту як цілеспрямовану, систематичну, керовану самими студентами пізнавальну діяльність, необхідну для вдосконалення освіти. При цьому самоосвіта може розвиватися за умови дотримання двох кардинальних умов: наявності потреби в самоосвіті – домінуючої причини самостійного засвоєння знань – і певної ситуації для її задоволення.

Для успішних занять самоосвітою необхідний певний рівень розвитку пізнавальної активності і самостійності студентів. Самоосвіта передбачає наявність умінь самостійної пізнавальної діяльності. До основних умінь самоосвіти відносять такі:

- вміння прогнозувати, яке дозволяє обґрунтувати рішення перспективного характеру, передбачити розвиток ситуації, подумки охопити всю подальшу діяльність;
- вміння планувати, що дозволяє враховувати фактор часу, вибирати варіанти, використовувати різні підходи в прийнятті рішень;
- вміння організовувати, що дозволяє забезпечити намічені плани;
- вміння враховувати, контролювати і регулювати, що дозволяє критично оцінювати свої можливості у вирішенні самостійних завдань.

Висновки. Проаналізувавши все вище зазначене ми можемо дійти висноку, що важливою умовою самоосвіти є чітко закріплена звичка до систематичної розумової праці, яка складається поступово.

Також зазначимо, самостійна робота студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі є засобом підготовки випускників до їх подальшої самоосвіти. Без розвиненої до досконалості техніки самостійної роботи перехід до самоосвіти неможливий, оскільки самоосвіта – цілеспрямована, систематична, керована самим студентом пізнавальна діяльність, необхідна для вдосконалення його утворення. Принципова відмінність самостійної роботи від самоосвіти полягає в тому, що самостійна робота студента, в основному, збуджується і скирковується ззовні, а самоосвітня – внутрішніми мотивами, які виходять за рамки навчальних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Капаева А. Е. О формировании готовности учащихся к самообучению иностранным языкам / А. Е. Капаева // Иностранные языки в школе. - 2001. - №3. - С. 12 - 17.
2. Коджаспирова Г. М. Взаимосоответствие самостоятельной и самообразовательной работы студентов / Галина Михайловна

Коджаспирова // Самостоятельная работа студентов: новые подходы к организации и руководству: Тезисы докладов межвузовской конференции. - Рязань: Изд-во РГПУ, 1998. - С.34 - 36.

3. Ладыгин Е.В. Метод проектов / Е.В. Ладыгин // Новые педагогические технологии: проблемы и решения. Сборник трудов коллектива МКОЦ «Новокосино»/Под ред. С.Г. Черного. - М.: Подрост., 1999. - 160с.
4. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів : теоретико-методологічний аспект: монографія / Олександр Володимирович Малихін . – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – 307с.
5. Щуклина Е.А. Технологии самообразования: социологический аспект / Елена Анатольевна Щуклина // Общественные науки и современность. - 1999. - № 5. - С. 140 - 151.

In the context of the competency approach can provide the most effective self-development of students, and the development of competencies. This approach allows you to: connect the goals of education and professional activities; to go from playing to his knowledge of the use and organization of professional activities; orient the student to the infinite variety of professional and life situations. At each stage of society's development, improving the system of education and training it has been a problem of self-education and remains relevant, since self-education is part of the process of development of knowledge and experience accumulated by people.

An analysis of the scientific and educational literature revealed several approaches in the study of self-education. This problem is considered:

- In the framework of lifelong learning as an integral part of the formation of the binder, providing its continuity and continuity throughout a person's life;
- In teaching the basics of training and training as one of the most dynamic forms enhance specialist;
- In sociological studies, as a category, mediated free time individual element of its structure;
- In the context of educational and social psychology, as an integral part of self-education, self-improvement, self-development.

Under the self-learning they understand "deeply conscious creative activity on mastering the methods of cognitive, communicative, and other activities on the acquisition on this basis the necessary knowledge, skills and qualities of the building, providing self-development of personality".

In the process of self-education man is both subject and object of the activities that determines the structural components of the activity.

Self-education also has the following dominant characteristics:

1) self-education can only take place on the basis of promising deep inner motives; individual cases of finding answers the questions interesting person under the influence of any meaning cannot yet be regarded as self-education; the acquisition of knowledge as an addition to the main occupation of cognitive activity;

2) proceeds on the basis of self-initiative of the individual in accordance with its individual characteristics, its purpose - to improve knowledge in one or more areas of knowledge and personal self-improvement, based on self-control; the acquisition of knowledge on their own initiative;

3) self-education performs without detailed guidance from outside; individual self-cognitive activity on the mastery of knowledge.

Self-education, as well as any other activity inherent motivation, purposeful (tentative), procedure, organizing, energy; evaluation components.

In our work we consider the self-education as a deliberate, systematic, and controlled by the student's cognitive activity needed to improve education. In this self may develop under two fundamental conditions: the availability of needs in self-education - the dominant reasons independent of learning - and a certain situation to satisfy it.

We can conclude that an important condition for self-education is clearly state the habit of systematic intellectual work, which gradually acquires.

Also we can notice that the students' independent work in the learning process in higher education is a means of preparing graduates for their further self-education. Without the development to perfection of independent work the transition to self-education is impossible, because self-education is purposeful, systematic, controlled by the student cognitive activity needed to improve his education. The principal difference from the self-independent work is that the independent work of students, mostly initiated and controlled from the outside, and self-education is internal motives that go beyond training.

References

1. Копеева А. Е. О формировании готовности учащихся к самообразованию в иностранном языке / А. Е. Копеева // Иностранные языки в школе. - 2001. - #3. - С. 12 - 17.
2. Коздзаспырова Г. М. Взаимосответствие самостоятельной и самообразовательной работы студентов / Галына Михайловна Коздзаспырова // Самостоятельная работа студентов: новые подходы к организации и руководству: Тезисы докладов межвузовской конференции. - Рязань: Изд-во РГПУ, 1998. - С.34 - 36.
3. Ладыгин Е.В. Метод проектов / Е.В. Ладыгин // Новые педагогические технологии: проблемы и решения. Сборник трудов коллектива МКОСЗ «Новокосино»/Под ред. С.Г. Черного. - М.: Подrost., 1999. - 160с.
4. Малихин О. В. Организация самостоятельной учебной деятельности студентов высших педагогических учебных заведений : теоретико-методологический аспект: монография / Александр Володимирович Малихин . – Кривой Риг : Выдавецтво, 2009. – 307с.
5. Шуклына Е.А. Технологии самообразования: социологический аспект / Елена Анатольевна Шуклына // Общественные науки и современность. - 1999. - # 5. - С. 140 - 151.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Герасимова Ольга Іванівна

03143, м. Київ, Академіка Заболотного, д.72, кв.23.

тел.: (067)569-36-54

e-mail: gerasimova871@gmail.com